

Kalányos utca

1. Valaha divat volt regényt írni a szobából — a szobáról. A négy fal szorítását és meghittségét, otthoniségét, no meg az oda besokasodó emlékrajt meg-eleveníteni, regénybe oldani — írói bravúrnak számított.

De lehet-e riportot írni a szobából? Hiszen az élet odakünt kavarog, ide csak lenge párlata szállong be... Mégis egy idő óta noszogatom, bátorítgatom magam, írjak csak riportot a szobámból. Őt kerek éve ugyanis vaskos valóság zordul be a házamba, de tudatomba, idegeimbe is, s izgat, foglalkoztat, ha akarom, ha nem. Esténként gyakran hallom hazatérő részeket kornyikálását, napközben zsvajjt, gyermeklármát vagy káromkodást, de nemritkán harmonikázást, tomboló közös éneklést, kurjongatást és csujogatást.

A csöndes nyári alkonyatban beárad az ablakon a környék „illata”; fő alkotó-eleme a budiszag. Azzal együtt zöld döglegyek is szállnak be, s dongóhoz illő duruzsolásba kezdenek. Nem ilyen nyíltan, hangosan, de annál eredményesebben csótányok, svábbogarak is megszállták már a házat, s találtunk a blokk második-harmadik emeletén is mezei pockot.

Mindez honnan érkezik?

Kitekintek az ablakon: toronyházak fehérülő magassága alkot terjedelmes félkört. Mőgöttük a Bükk, Gálcsér zöldellő üdesége, a körben viszont viskók tömege. Aki kedveli az ellentétpárokat, itt láthat. Az új házak tiszták, magasak, élénk színűek, a konyhók ütött-kopottak, roskatagok. Jelen és múlt néz itt farkasszemet.

Ezelőtt e fertály volt Kolozsvár nyugati pereme, legtávolibb kültelke, ma viszont az új Monostornak, a város legfrissebb (hatvanötezer lakosú) negyedének a közepe. Ez a híres Kalányos utca. (Helyesebb volna ugyan Kalányos-telepet írni, hiszen a „főútból” több sikátor nyílik.)

Négy-öt hektárnyi területen több mint kétszáz házikó. Már az utcánk túlsó felén kezdődnek, alig tíz méterre tőlünk. A konyhók végében pajta vagy csak disznóól, aszerint, hogy mivel foglalkozik a gazdája, aztán nyárikonyha, fáskamra, tyúkketrec, árnyékszék, trágyadomb. Itt-ott néhány eperfa, akác.

Látszólag mindez természetes, hiszen a város szélén vagyunk, s melyik peremkörzetben nem tűnnek föl az ólak, kalyibarozogások? Csakhogy itt minden kajlába hajlik, hevenyészett, tákolt. A házak kevés kivétellel vályogból, sárból épültek, s vakolatuk tászkásodik, mállik, vaskos foltokban kívánczik vissza a földbe. Legtöbbször el is éri célját, s helyén kiüt a ház bordázata — mint kicsontolt marháé —, a gerenda, lécz, ág, amelyre a földet tapasztották. Ahol a fal le van meszelve, festve — többnyire jobbágykékre —, kiül rá a penész, a salétrom, s foltos térképeket rajzol.

Amilyen a házak fala, olyan a teteje is. Csupa dirib-darab. A hozzám legközelebb állónak a fedelén van kátránypapír, cserép, eternitpala, papírlemez, hullámlemez, forgácslemez, pozdorjalemez, bádóg, deszka, lécz, műanyagfólia, minden, amit az ipar házfedésre produkál, összesen huszonhét „alkatrész”, nem szólva a lőfejnyi békasókról, amelyek nehezezként fogják le a fóliát. S mindez micsoda tarkaságban!

Kővezett ösvénynek, betonjárdának, kőlapoknak nyoma sincs az udvaron. Virágnak, szőlőnek, lugasnak, málnásnak sem, de minden porta végében temérdek bürök nő, bokros keserűlapu, jókora bojtörjénerdő, számartövis és egyéb dudva. Ezek a gyomtelepek egyúttal szeméttelpek is, ide hajigálják a repedt fazekakat, törött tányérokat, dobozokat, nylonzacskókat, papírhulladékot. A szeméttelpek különösen tavasszal rondák; a téli fagy leforrázta a lapukat, kórókat, elolvadt a hó is, nem fedi semmi a sok gaza.

Az ág itt a mindenható. Abból róják össze a házat, és verik rá a sarat, ágakból ácsolják a tető „gerendázatát”, csupa vessző a tyúkketrec, a pajta meg a disznóól, abból fonják — már ahol van — a kerítést, pontosabban a sövényt.

A közeli kiserdő, a Gálcer a megmondhatója, mit vágták, irtották, pusztították, nyesegették és nyirbálták az ágak végét.

Hanem az ágnál is nagyobb úr az összecsapottság. Ha lehull a vakolat tenyérnyi helyen, hát pontosan annyit tapasztanak vissza; ha kilyukad valahol a kátránypapír-tető, betakarják a rést palával, cseréppel, bádogdarabbal, de esze ágába sem jut senkinek, hogy az egész tetőt kicserélje, a putrit újrafedje, a dűledező palánkot újrafonja, s ne csupán egy-egy karót, oszlopot cseréljen ki. A generáljavítás itt ismeretlen fogalom.

Alig akad porta, amelyiken ne emelkedne több építmény. De még véletlenül sem hasonlítanak egymáshoz. Ha az egyiket vályogból emelték, a másik patiesfalú, a harmadikat deszkából rótták egybe, s nem ritka az a ház sem, amelyiknek az alapja kő, az egyik oldala téglá, a másik gipszkeverék. A kezdetbéli szobához később konyhát ragasztottak; az persze alacsonyabb, más anyagból készült, az ereszt megnyújtották, és tornáccá léptették elő, majd rájöttek, hogy be lehet falazni, s akkor már az előszoba rangjára emelkedett. Innen van, hogy ház, pajta, ól, kerítés csupa pótlás, ragasztás, kiegészítés, megnyújtás.

Ez azonban nem a szűkösség vadhajtsága, hiszen minden toldás a gyarapodás jele, hanem a honnanjövétel dolga, a múltbeliség hagyatéka, s az abból eredő igénytelenség, az építő- és lakáskultúra hiányának fanyar gyümölcse.

Az utcát a hajdani „kalánosok” (egykori kolozsvári tájszólásban: kalányosok) létesítették; ők faragták puha nyárfából a kanalat, kést, villát, amiből régebben több kellett, mint ma, hiszen nemcsak a rántást, levest kavargatták fakanállal, hanem a szegényrendűek — nekik a vaskanál drága volt — egykor mindent fakanállal hőrbőlttek. Gyermekkoromban a monostori „kalányosokat” még mindenütt ott lehetett látni, ahol csak sokadalom verődött össze: piacon, vásárban, ószeren, forgalmas utcacsarkokon, áruházak ajtajában. Gyakran keltek útra is: városról városra, faluról falura jártak, házaltak, hetekre, hónapokra elkerültek hazulról. Nem úgy, mint a csebres, ablakos móc, a borvizes, deszkás székely vagy a drótostót, aki csak maga megy, és a családja otthon marad. Nem, ők ugyanis városi emberek, nincstelen proletárvándorok voltak, nem tartottak állatot, nem műveltek földet, nekik az otthon nem jelentett annyit, mint a falusinak, nem volt az műhely vagy gazdaság, ételszer, belsőség, nem húzódtott a házuk mögött kiskert, epres vagy szőlős, ezért hát nyaranta, amikor könnyebb a sátorverés, vándorlás, üresen hagyhatták, s magukkal vitték a családot is. Emiatt nem fejlődött ki eléggé hajlékteremtő készségük, fészekrakó iparkodásuk, lakberendező ízlésük.

2. Napjainkban viszont egészen más a foglalkozásuk.

A város tisztasága jórészt tőlük függ. Az idősebb férfiak és nők többsége utcaseprő. Ha este jövök haza, gyakran találkozom velük, amint munkába menet viszik seprűjüket, éjszakánként pedig a sepregetők közt ismerős szomszédarcokat veszek észre. Nélkülük nem tudom, mihez kezdene a város köztisztasági szolgálata.

A fiatalabb férfiak inkább szemetesek. Nem könnyű munka, habár látszólag könnyen pörgetik a kerekaljú kukákat a járdán a kaputól a gépkocsiig, de ez csak nagy gyakorlatukból ered, emeljük azonban meg a teli vasalkotmányt, bizony nehéz holmi. Hát még a sok láda, kosár, papírzsák s minden egyéb? Napi nyolc óra alatt ezek a fiúk annyit emelnek, olyan nehéz munkát végeznek, mint a kasszások, kovácsok, kubikusok, favágók, kötőrök.

Innen kerülnek ki jórészt a szemeteskocsik sofőrjei, aztán a kanálistisztítók, kalányosok járnak az öntözőautóval is. A köztisztaság ebben a körzetben olyan „helyi” szakma, a telephez és lakóhoz kötött foglalkozással lett az évtizedek során, mint amilyen módon hajdanában a monostori gazdálkodók fiai közül kerültek ki az útkövezők és aszfaltozók, a Kővári-telep és a Kerekdomb lakóiból a vasutasok, az Irisz-telepiek közül a porcelángyár munkásai, vagy ahogy az alsó Kétvízköz, a Lupsa, a Borhánás és a Köles hóstátijai gazdálkodók voltak, a Téglás utca végében lakók és a Kajántó völgyének szegényei a téglagyárban dolgoztak, a Pata és a Munkás utca vidékén jórészt kőművesek laktak, vagy amiként manapság a székiek földmunkára, a vistaiak kőfaragásra, a magyarfenesiek, lónaiak kőművességre, a felekiek postásságra szakosodtak. Míg azonban a többi kerület szakmai beállítottsága, foglalkozásbeli kizárólagossága jórészt már a múlté, itt még él ez a hagyomány.

Aminek, persze, oka van. Alig egy emberöltővel ezelőtt hagyták abba a kanál-faragást s mindent, ami vele járt: a házalást, vándorlást, az inséges életmódot, a hányatottságot. Semmilyen átértégződés nem megy simán, kezdték hát a viszonylag egyszerű munkákkal: sepregetéssel, szeméthordással, csatornatisztítással. Számukra ez is teljesítmény, fölemelkedés, sikeres civilizálódás, fegyelmes társadalmi

Beilleszkedés. Munkájuk alapján már megbecsült emberek, megfelelő a keresetük, biztosított az állandó foglalkoztatottságuk.

A kanálfaragásból sohasem lehetett megélni. A kalányosok sok mindennel foglalkoztak az év folyamán, az alkalmi munkákon kapva kaptak. Erdőre jártak, gombát, szamócát, virágot szedtek, amit aztán asszonyaik, lányaik eladtak. Az erősebbje és dolgozabbja olykor aratott, csépett, kapált, fölőstött egy-egy kertet, télen fát vágott; zordabb teleken havat lapátoltak, jeget vágta. De régente odáig nem jutottak, hogy ács, kőműves, betonos, ablakos kerüljön ki közülük, asszonyaik sem keverték habarcsót, nem hordtak téglát, holott az építőipar az ilyen külvárosok lakosságának hagyományos foglalkozása.

A gyűjtögetés, árusítás az idősebb férfiakkal, nőknek ma is kedvenc foglalatossága. Van, aki csak ebből él, némelyek pedig amúgy „másodállásban” végzik. Sok asszony reggeltől estig ül a temetőkapuban vagy a virágpiacon, tavasz jöttékor pedig a Főtér vagy az Egyetem utca sarkain állingálnak, ibolyacsokorral, hóvirágkötéssel a kezükben. Ők az ismert kolozsvári virágárosok, nagy, testes fehérnépek, kerek az arcuk, barna a képük, hangjuk örökké rekedt a kínálgatástól, alktól, viseletük falusias, hosszú és bő alsó- meg felsőszoknya, kötény van rajtuk, sűrűn ráncolva, a fejükön kendő. Kővér ülepük alatt elvész a kicsi szék, elhárítottak az állandó üléstől, lábukat kifordítva ülnek, a kötényük mindig tele csokorokkal, körülöttük a földön vesszőkosarakban, cserepekben, vizes edényekben virágok sokasága kézközlelben, sohasem állnak föl, ülve alkudoznak, úgy szolgálják ki a vevőt, veszik át a pénzt. Csöppet sem emlékeztetnek az operabeli, üdehangú, karcsú, bájos, csábító virágáruslányra. Ők a hajdani piaci kofának utolsó példányai, s valljuk be, eredeti példányok, jópofák, tréfásak, türelmes alkuszok, kacagások, mindkét nyelven egyformán beszélnek.

A virágkereskedésben is van csúcsforgalom, s olyankor mozgásba lendül az egész telep. Sátoros ünnepeken, Anna-napon, a diákok ballagása, kicsengetése idején, de főképp halottak napján virággal bajlódik itt mindenki; a férfiak, gyermekek is csokrot kötnek, fenyőágot nyesnek, rakosgatnak, osztályoznak, koszorúkat fonnak, puszpángot, babért, tujalevelet cipelnek jókora kötegekben, s ilyenkor a telep kellemetlen szaga helyett fenyő és ószirozsa illata árad szét.

Ma is járnak sokan az erdőre, rétre hóvirágért, ibolyáért, gyöngyvirágért, nyilvánvaló azonban, hogy efféle nagyüzemhez nem elég a vadvirág és Kolozsvár környéke. De még az sem, amit a kolozsvári kertészekről vehetnek. A hajdani kalányos vándorok utódai a gyalogszert régóta fölcserélték vonattal, busszal, s járnak a Mezőség, Marosmente, Aranyosszék szénafüveit, bebarangolják Bihart, Aradot és más, Kolozsvárnál melegebb tájakat, ahol hamarabb fakad a hóvirág, ibolya, és több a melegház. Az üvegházak kertészeknek állandó vevői.

Meglepő azonban, hogy míg a virág adásával-vevésével annyit foglalkoznak, a termesztésével nem törik magukat. Pedig hát sokan szakíthatnának ki az udvarukból kiskertetet. Hanem az már más életmódot, beállítódást igényelne. Nem látni muskálit, rezedát az ablakukban, asztalukon sem. Számukra a virág nem dísz, hanem áru.

Kapva kapnak mindenféle kereskedési lehetőségen is. Tavasz derekától őszközépig szedik és árulják a gombát, aztán adnak el csokorba kötött cseresznyét május végén, amikor az még zsengeség, újdonság, nyár utóján tökmagot, napraforgómagot pergelnek, kukoricát főznek, s kiállnak vele az utcasarokra, ősszel sült tökört árusítanak. Mikulás napján nyírfágért mennek az erdőre, s maguk festik, árusítják a virgácsot, decemberben aztán fenyőfával üzletelnek.

A fiatalok többsége azonban már jár már sem az erdőre, sem a piacra. Az ügyesebbje utcaseprőnek sem megy, hanem szakmák felé iparkodik. Sofőrök, bádógosok, hegesztők, lakatosok lesznek, általában a vasipar vonzza őket. A férfinep mozgékonyabb, rugalmasabb, közülük kerül ki a legtöbb gyári munkás. A lányok a hagyományos vonalon haladnak; miként anyjuk, virágot, zöltséget árulnak ők is, de már mint az állami kereskedelem dolgozói. A férfiak inkább a termelés, a nők meg a szolgáltatások felé irányulnak.

Bizonyos foglalatosságok — mondhatni — nemzedékhez kötöttek. A fiatal lányok már nem vesznek a karjukra vesszőkosarat, szatyrot, röstellnek kiállni az utcasarokra tökmagot árulni, semmi pénzért sem telepednének ki virággal a temetőkapuba. Számukra mindez a múlté, az öregek dolga.

Havi fizetésből élni — újabban ezt tartják eszményi állapotnak. A kérdés számukra az, hogy a társadalmi fölemelkedést és beilleszkedést biztosító megélhetést válasszanak-e vagy sem? Az ő esetükben ugyanis a foglalkozás és az életmód szorosabban összefügg, mint más csoportoknál. Aki ugyanis gombát, szamócát, virágot szed, tökmagot pergel, kukoricát főz, bizonyos fokig függetlenebb, változatosabb életet él; egyszer az erdőt járja, máskor a piacot, a széna-

füveket vagy a Szamos partját, olykor útra kel, városokat, falvakat lát; ismeretlenekkel tárgyal, ha pedig leissza magát (ami itt nem ritkaság), reggel addig marad az ágyban, amíg ki nem alussza „másnaposságát“, hiszen „neki nem szól a duda“, és nem parancsol senki.

Igen ám... csakhogy az erdőn csatangolni kissé gyermeteg dolog, a gyűjtégetés félig-meddig tekerés. A tőkmag pergelése, a kukorica, tők főzése-sütése nem komoly munka, abban pedig, hogy az ember efféle portékákkal kiáll az utca sarkára, s kiabál, hívja a vevőket, alkuszik, van valami megalázó, kiszolgáltatottságra emlékeztető, s végeredményben a kéregetéshez hasonló. És mi az eredmény? — az ilyen ember keresete bizonytalan, mint a kutya vacsorája. Megélhetése a régi szólásmondással jellemezhető: máma hopp — holnap kopp.

Mindez meglátszik a külsején, viseletén, járásán, arcán is. Ruhája, cipője gyakran sáros, tépett, szagattott (az erdőt, patakpartot járják ugyebár), az arca borostás, haja borzas, a tekintete nemritkán zavart, kunyeráló, félénk, óvatos, tartása alázatos.

Ezzel szemben az alkalmazotti státus, az állandó, folyamatos dologvégzés — legyen szó bármilyen munkáról — sikerélményt nyújt, növeli az önértéket és tartásosságot, ami itt, a Kalányos utcában igen fontos, lévén szó olyan néprétegről, amely egy emberöltővel ezelőtt még nagy nyomorban, létbizonytalanságban élt, a társadalom legalján. Az alkalmazotti minőség ezen a tájon beérkezettéget és emancipálódást jelent. Kilábaltak az elesettségből, a társadalmi peremhelyzetből, a kőbóri lét és gyűjtégető életmód civilizálatlanságából, és a munkásosztály tagjai lettek, másokkal egyenrangú dolgozók, akiknek a biztonságát a fixfizetés szavatolja.

Sokat tárgyalnak erről a Kalányos utcában; a munkavállalás, elhelyezkedés, szakmatanulás állandó beszédtema. A probléma nem az, hogy a gyűjtégetés avagy a lakatosság a jobb, hanem az, hogy ki mire képes. A sorsalakulás itt nem a választás, hanem a helytállás függvénye. És leginkább fegyelmezetttség dolga. Az, hogy ki tud napról napra korán kelni, munkahelyén pontosan megjelenni, ott a földadatoknak, követelményeknek eleget tenni, a szükséges ismereteket elsajátítani, nem hiányozni, nem lógni, avagy más megközelítésben: ellentállni a kocsma csábításának, a kőborlás hívásának, a tavaszi erdő csalogatásának. Az állandó alkalmazottak önértéket ez a magvas mögöttessége: „én képes vagyok!“

Eme képesség alapját az iskola rakja le. E népréteg gyermekei valaha korán megszokták a kőborlást, csavargást és az alkalmi munkából való éleket. Most azonban egész kamazskorukat az iskolában töltik, s ha odáig nem is jutottak, hogy jól tanuljanak, és sok gondot adnak tanítóknak, tanárnak, mégis a nyolc (most már tíz) év alatt úgy-ahogy megbarátkoznak a renddel, fegyellemmel, köteleességteljesítéssel, s nem lesz nekik idegen és elfogadhatatlan a termelés szervezettése, a munkanapok ismétlődése. Ezzel magyarázható, hogy a fiatalok közül már csak a részegesek, duhajkodók, naplopók maradnak ki néha a munkából, s adják a fejüket gombaszedésre, seprűkötésre. De előbb-utóbb megelégek az ilyesmit, és újra elhelyezkednek.

A nők közt azonban még nem kevés a virágárus, gombaszedő, tőkmagpörkölő. Ez azonban érthető: itt viszonylag sok a gyermek, az anyáknak otthon rengeteg a dolguk, a család jórészt a férfi keresetéből él, az asszony pedig az alkalmi munkákkal inkább csak kiegészíti a ház jövedelmét.

Itt mindig is éltek földművesek. Régebben a monostori gazdálkodók közül azok a fiatalok, akiknek nem jutott házhely beljebb, a Fenesi úton vagy a Mező utcában, Nyárfasoron — ide költöztek ki. Közlebb voltak a földjükhöz, az erdőhöz, legelőhöz. A portájuk egészen más. A házuk, istállójuk téglából épült, cserép a fedele, az udvaruk tágas, a végében szekérszín, csűr meg szénakazlak. Manapság tsz-tagok, de a közösből származó részesedésükön kívül más forrásokból is igyekeznek méríteni. Disznót, bikaborjút hizlalnak szerződés alapján az államnak, nyulat, majorságot nevelnek, s főleg fejőstehenet tartanak, és a környékbeli blokk-lakóknak hordják a tejet havi száz lejért.

Van, aki fuvarozik. Főleg magánházak építéséhez hordja a Szamosból a homokot, kavicsot. Száz lej körül alakul egy szekérszín szállítmány ára; a hosszú nyári napokban az ügyes fuvaros hatszor-nyolcszor is fordul. Ha beszámítjuk a takarmány drágaságát az azt, hogy ez a mesterség alig több, mint fél éven át üzhető, s nincs mindig rá igény sem, úgy is jól jövedelmez. Meg is látszik a gazdákon, állataikon is. Egyik-másik ló olyan kövér, s úgy föl van szerszámozva, mint hajdan az úri hintókat röpítő lipicaiak. Főleg barna és almásderes állatokat tartanak, s a gazdák nemritkán hajtanak vágóban, büszkén végig az utcán pompás fogatukkal, a kalányosiak nem kis gyönyörűségére.



Bontás közben

Értelmiségi nincs közöttük, Érettségizett ember sincs, és a munkások sem jártak szakiskolába, hanem a munkahelyen sajátították el a szakmát. Gyermekeik azonban már középiskolába járnak.

3. Nemrég elhoztam ide az egyik barátom. Kora délután volt, s az öregek és fiatalok, asszonyok, gyermekek, férfiak kisebb-nagyobb csoportokba verődve állingáltak az utcán, vagy ültek a kiskapuban széken, lócán, a járda szélén.

— Mi történt, valami baleset? — nézett szét a barátom.

— Dehogy. Itt ez a szokás.

— Dehát ekkora csődület!...

— Ugyan... Ők az utcán élnek a társasági életet.

Az utca itt a fórum, a piac, a klub, a játszótér, kaszinó, minden. Alig jönnek haza, s kapják be a falatot, mindenki siet ki az utcára. Micsoda tapasztalatcsere kezdődik! A munkások elmondják, mi történt a gyárban, hogyan alakult a munka, mit készítenek, miféle kereset várható (vissza-visszatérő mondatfoszlányok: maga a mester mondotta..., a mestertől tudom..., a mester véleménye szerint...), a szemetesek leírják, mit találtak egyik-másik kukában,ládában (kicsiny zsákokban hozzák haza „zsákmányukat“), a kofának piaci újdonságokról, az árak alakulásáról szólnak, a temetőbeli virágárosok elmesélik, kit temettek, volt-e sok résztvevő, koszorú, rezesbanda, az utcaseprők szép kocsikról vagy balesetekről számolnak be, meg arról, hol, melyik üzlet előtt láttak sort, merrefelé árusítanak málélisztet vagy disznóhúst, sört és vágott baromfit, szerdán a baromvásáron jártak számolnak be a fölthajtásról, a malac, bárány élősúlyának alakulásáról, vasárnap azoké a szó, akik az ószeren voltak, időnként azonban az erdei csatangolók is hangra kapnak, kifejthetik, merre letek rókaagombát és kékhátút, hol nyílik már a gyöngyvirág, német szekfű, s bizonyos önérzettel mesélnek úti élményeikről azok, akik Váradon, Aradon, Fehérváron jártak üvegházi virágért.

A beszámolás, kérdezgetés, érdeklődés néha vitába csap.

— Nem érdemes manapság malacot venni, hízlalni, drága a takarmány.

— Az okos ember hízott disznót vesz.

— Nincs igazatok, a malac jó ideig konyhahulladékon is megél.

— De azután nehéz százasokért veszed neki a kukoricát.

Néha-néha az anyák hangját hallom, amint a konyhából kiszólnak a lányoknak:

— Gyer'be már, te pletykafészek, segíts a mosogatásban.

— Hagyjon nyugton engem, én a nyolc órát már ledolgoztam.

Olykor fölállok az íróasztaltól, lepillantok az utcára, mi történt, miért csatant úgy föl a hangjuk, de szó sincs veszekedésről, csupán azt vitatják, miért alakult másképp a virág ára a temetőkapuban, mint a piacon.

Ki-ki akkor szólal meg, amikor akar, a kérdés csak az, hogy reá figyelnek, avagy másra. A küzdelmet a hangerő dönti el. Kinek sincs nagy szája, egy-kettő túlkiabálják, félbeszakítják, meg se hallják. Nem érvényesül azonban a szerény ember sem, itt a heves vérmérsékletű, az izgága, a nyugtalan jut szóhoz, az, aki valósággal belerobban időnként a tereferébe. Van azonban néhány csendes szavú, ritka beszédű öreg. Ha ők megszólalnak, mások elhallgatnak; tempósan, méltósággal, tekintélyük tudatában fejtik ki időnként bölcsességeiket. Ezek többnyire pátriárkaszerű, de még jó erőben lévő férfiak avagy sokat tapasztalt, temérdek gyermeket, unokát gondozó asszonyok, akiknek a fél telep közeli rokonuk. De minden megkavarodik, ha frissen érkezett szónok lép a színpa, s teli szíjjal jelent be valami szenzációt, halálos karambolt, bicskás verekedést, vagy azt, hogy valakinek bontják a házát. A város ügyeiről, a vezetésről vagy a közlekedésről, belpolitikai kérdésekről vagy a nagyvilág eseményeiről, a kulturális életről azonban szót sem hallok tőlük. De autóról, kirándulásról, nyaralásról sem — ilyesmire ők még nem költenek, hát nem is gondolnak.

Az utcai terefe így is nagy iskola. Sokszor elnézem a gyermekeket, fiatalokat. Hallgatnak, bámulnak, hegyezik a fülüket. Egyiknek-másiknak az arca csupa áhítat, tisztelet. Számukra ez a közélet, itt ismerik meg a nagyok világának sokféle arculatát. Amikor pár évvel ezelőtt Dubrovnikban jártam, s a rektori (polgármesteri) palota előtt megpillantottam az egykori dalmát város félezer éve érintetlen piacát s a hamisítatlan déli temperamentummal vitakozó sokaságot — hazagondoltam, a Kalányos utcára. Vajon a régi Athénban, Karthágóban, Rómában, Velencében is így tárgyaltak a fórumokon?

Idő múltán a beszámoló intenzitása csökkenni kezd, a vita heve csitul, a tömörülésből kisebb-nagyobb csoportok válnak le. A gyermekek duzzadó erőtlensége megalégtelte a hallgató mozdulatlanságot, és játékban kíván szilajkodni. A fiatalok egymás iránti vonzalma csendesebb zugot, vallomások légkört, kitarulkozást, biztató meghittséget óhajt, s ahhoz tanácsos elhúzódni szüleik szeme elől, de odébb állnak akkor is, ha csupán hangosabban szeretnének kacagni, hát még ha pajzánabb stílusra akarnak átváltani, ami itt nemritkán trágárságban való tobzódást jelent a két nem szópárbajában.

Miután jobbára az idősök és középkorúak maradnak a traccsolásban, a téma kissé bizalmasul. Ki megy férjhez a telepen és kihez, illik-e egymáshoz a két fiatal, a fiú-e vagy a lány nyer többet a házassággal, a szülők akarják-e vagy sem, mit adnak a fiataloknak, mikor tartják az esküvőt, s nagy lagzit csapnak-e? Aztán szóba hozzák, hol várnak kisbabát, minő családi viszonyok közé születik az új emberke, elrendezik a haldoklók és a súlyos betegek sorsát, a megvert asszonyok és a munkából kidobott részegesek dolgát találgatják, visszamegy-e ez meg az a menyecske duhaj, félrejáró, verekedős férjéhez?

Kíméletlen ez a pletyka-szintér, nincs előtte titok, mindent, de mindent meg-tárgyal, ami a telepen történik. A kalányosok fertályában különben sem honos a titoktartás, nem lehet úgyszólván semmit sem a „négy fal közt“ őrizni. A falak egyébként is vékonyak, a házak ajtaja is szimpla, az ablakok szinte mind az utcára nyílnak, nincs előttük kerítés, bokor, virágoskert, az árukináláshoz, vevő-leszólításhoz hozzászokott emberek nagy hangon beszélnek, ráadásul szenvedélyesek, indulatosak is, nem képesek hangfogót tenni a szájukra, csendesebb estéken föl a második emeletre hallom, mit beszélnek otthon. De mi mindent hall meg a szomszéd, ha közös fala van, s az udvarát csak gyermekmagasságú ritkás léckerítés vagy csupán egy-két jelzőcövek választja el. Am ha meg is kísérelnének egyik-másik családban elhallgatni valamit, előbb-utóbb kifecsegnék a gyermekek, a kotnyeles bakfisok vagy a becsipett férfiak. De ezen túlmenően itt nincs nagy kincs, sem nagy ügy, üzlet vagy terv, amit érdemes volna eltitkolni. Még a szegyenletes tettek sem számítódnak úgy, mint másutt. Az asszonyverés, a fizetés elivása, a házasfelek félrejárása, a munkából való kibukás nem ritkaság ezen a tájon, majdnem mindenki vel megesik, nem tekintik hát főbenjáró bűnek, inkább emberi esendőségből, gyengeségből fakadó botlásnak, amit meg lehet érteni, el kell nézni, de nincs miért titkolni.

Sajátos zárt és nyitott ez a világ. Zárt — kifelé. Lakói nemigen beszélnek másokkal (az adásvétel kivül), nem ismerkednek, nem barátkoznak, nem házasodnak össze. De teljesen nyitott az életük — befelé. Egymás irányában. Minden ügyüket kitarják, megvitatják, beleszólnak egymás legérzékenyebb, legbelsőbb gond-



A régi és az új Monostor

jaiba is, de ezért senki sem sértődik meg. Sőt, mindenki igényli ezt. Akinek például meghal valakije, nem vonul félre bánatával, nem roskad magába zokogva, hanem jajveszékelve rohan ki az utcára, hadonászni és ordítani kezd, lerogy a járda szélére (az asszonyok nagymesterek ebben), és üvölt.

Viselkedésük néha megrázó, máskor elképesztő vagy tragikomikus, de mindenképpen van benne mély emberi és közösségi vonás; aki az utcára viszi fájdalomát és kiörjöngi veszteségét, tudja, hogy bánatával nem marad magára, megértéssel, együttérzéssel veszik körül, segítségre, meghallgatásra lel, nem hidegül köréje a közöny és fásultság. Így pedig minden bánat elviselhetőbb.

Általánosabb nézetből pedig világossá válik, hogy ez a fajta nyitott élet, e kisközösségi titoknemtartás és egymás dolgai iránt való — noha pletykás és olykor tolakodó — érdeklődés kifejleszt az emberekben bizonyos szintű együttérzést, átérző lelkületet és közösségi szellemet, másfelől pedig az egyénben kialakítja azt a tudatot, hogy nincs egyedül, örömben-bajban számíthat másokra. Végeredményben hát a fertály népében emberi melegség és meghittség, összetartás és kölcsönösség lakozik, még ha nem is kevés a perpatvar, az összetűzés, a fojtott indulat s annak sok visszataszító kirobbanása. (Bizonyára ezzel is magyarázható, hogy munkavállalás esetén sem széledtek szanaszét, hanem jórészt egy helyen, a köztisztaságnál tömörültek, ott ugyanis — minthogy ők alkotják a többséget — a telep életét reprodukálják, egymás közti munkakötelekeik megfelelnek a kialakult rokoni, baráti, szomszédi kapcsolataiknak, azoknak megfelelően támogatják, oktatják, irányítják egymást, s mindez megkönnyíti beilleszkedésüket, helytállásukat.)

Tollamra kívánczik a fordulatossá bejelentés: amit az előzőkben leírtam, félig-meddig már a múlté. Aszfaltozták a Kalányos utcát, megkezdték a házak bontását. A pocsolyás sikátorból műút lett, gépkocsik száguldoznak rajta, nem tanácsos a közepén ácsorogni, a járdájára leülni. A berobogó autók képletesen is megszüntették a telep zártságát, a játszadozó gyermekek, a tereferelő öregek nyugalalmát, egy-két éven belül megszűnik maga a telep is.

A környezet változása, a szomszédság fölszámolása, a régi ház lebontása nagy változást hoz az ember számára. Hát még a fertály népének! Lényegében véve a kalányos életmód, a telepiség a maga beltenyészetével, a kirekesztettség, a városperemiség és kültelkiség anyagi föltételei szűnnek meg.

Nem tudom, hogy a lakáshivatal szándékosan teszi-e, de tény, hogy az elköltötött kalányosok java része nem a külvárosokban, hanem a központban kapott lakást vagy a közeli új tömbházakban. Nem kerül hát a világ egyik végéről a másikra, cseberből vederbe, hanem blokklakó lesz — annak minden előnyével, kényelmével. Fényes előléptetés.

A szocialista állam ezzel megteszi a döntő lépést: a kenyérhez juttatás, a létbizonytalanság megszüntetése után fölszámolja a régi elesettség utolsó maradványát, a viskóotthont is. Megjegyzendő, több kalányos család nem várta meg, hogy lebontsák a házát, maga fizetett be öröklakásra, s már új tömbházban lakik. Mégsem merném bizonyítani, hogy a kalányos életmód, gondolkodás, magatartás már a múlté. Az eddig elköltötött emberek sűrűn járnak „haza” a maradék telepre, s beszámolóikból az derül ki, hogy az egyik szemük sír, a másik nevet.

— Akármilyen szép is a lakás, csak bérlakás marad. A saját házában azonban az ember a maga ura, nem parancsol senki, azt teheti, amit akar — hajtogatják minduntalan.

Hát igen... a belvárosi palota kapuját este bezárják, nem lehet kornyikálva, üvöltözve, kurjongatva éjfélutánban állítani haza, otthon patáliát csapni, kiverni az asszonyt a házból, s utánahajigálni kicsiszéket, lapitót. S nem engedik, hogy az udvarra öntsék ki a mosogatólevet, igazodni tanácsos a csendtartáshoz, a szomszédokhoz, választékosabban illik beszélni, öltözködni, viselkedni, ha azt akarják, hogy valaki is a szomszédok közül szóba álljon velük.

Vajon mennyiben lesznek képesek minderre azok, akik a Kalányos-soron nőttek föl, itt alakult ki a gondolkodásmódjuk, jellemük, életformájuk?

A folyamat nyilván nem lesz könnyű. A telep akol-melegéből, a rokonok, szomszédok, barátok közösségéből kicsöppent embereknek sokat kell majd tanulniok és változniok. Egyesek nyilván képtelenek lesznek rá, s okot adnak majd arra, hogy az új szomszédság főntartással fogadja őket. Előfordul az is, hogy ők minden tőlük telhetőt megtesznek, de az új környezet eleve elzárkózik majd előlük.

Mégis bizakodó vagyok. Hiszen ha az itteniek 20-25 évvel ezelőtt megtették a nagyobb, nehezebb lépést, amikor a kóboriságból és a nyomorból kilábalva állandó alkalmazottakká és biztonságos megélhetésű emberekké váltak, akkor most könnyebben kászálódhatnak ki a viskólakásból, a sárból, rendtelenségéből s minden egyébből, amit a telepiség jelent, s tehetik föl a koronát három évtizedes — és tegyük hozzá: sikeres — beilleszkedési, fölemelkedési folyamatukra.

Ha ugyanis az embert a körülményei, létfeltételei teszik azzá, ami, akkor a kalányosok új lakása, jobb környezete, kedvezőbb, civilizáltabb helyzete előbb-utóbb megfelelő hatást érlel meg.

Ez azonban már a jövő regénye.

Kolozsvár-Újmonostor, 1977. február—március havában.

Herédi Gusztáv



Debreczeni László rajza